

Frimærkets historie

Indholdsfortegnelse

Til lærere.....	s. 1
Indledning	s. 2
Forhistorien.....	s. 2
Hvad betyder "frimærke"	s. 3
Danmarks første.....	s. 3
Sådan fremstilles frimærker.....	s. 4
Stålstik.....	s. 4
Offsettryk.....	s. 5
Dybtryk.....	s. 5
Det kan man "læse" på et frimærke.....	s. 5
Retningslinier for udgivelse af danske frimærker.....	s. 5
Dagligseriefrimærker.....	s. 5
Særfrimærker.....	s. 6
Velgørenhedsfrimærker.....	s. 6
Julemærker	s. 6
Frimærkesprog.....	s. 6
Den omvendte oval.....	s. 7
Det utakkede frimærke fra Søllested.....	s. 7
Verdens dyreste.....	s. 7
Brevpostkasser.....	s. 7
Postvæsenets fødsel.....	s. 8
Forslag til undervisningsforløb.....	s. 9
Litteraturliste og links.....	s. 10

Til lærere

Frimærker optager og fascinerer alle, ikke mindst børn, små billeder, der fortæller hver deres historie. Her fortælles historien om frimærkets tilblivelse. Materialet henvender sig primært til lærere, der underviser elever i indskoling eller på mellemtrinnet, men alle med interesse for frimærker kan have fornøjelse af at læse med.

Materialet kan frit bruges i undervisningsmæssig sammenhæng, her er facts, fortællinger, billeder, ideer til undervisningsforløb og litteraturliste. Materialet indeholder svar på de mange spørgsmål, vi til daglig får fra børn og unge, der besøger Post & Tele Museum.

Et besøg på Post & Tele Museum ligger i naturlig forlængelse af ethvert arbejde med frimærker. Læs mere om vores tilbud på www.ptt-museum.dk.

Materialet er udarbejdet af museumsformidler Henrik Rem Rasmussen og overinspektør Erik Jensen, Post & Tele Museum, 2005.

Indledning

Det første frimærke i Danmark blev taget i brug den 1. april 1851, og det var bestemt ikke en aprilsnar. Historien om, hvordan det kom til verden og dets betydning for postbesørgelsen siden hen, oprulles her.

Frimærker er ikke kun et betalingsmiddel, der som pengesedler kun udskiftes hvert 25. år. Der udgives årligt 20 – 25 nye frimærker, som hver især på forunderlig vis fortæller deres lille historie om en begivenhed eller et årstal, der skal markeres.

Frimærker har, fra de blev taget i brug, været samleobjekt, og filateli betragtes i dag som verdens største hobby. Der kan samles på alt fra udvalgte lande til bestemte temaer eller fejltryk. Filateli betyder netop kærlighed til frimærker. På trods af stor omhyggelighed i trykkeprocessen er frimærker med fejl sluppet gennem nåleøjet, en forkert farve, et skævt tryk eller et forkert bogstav. Noget som gør det ekstra spændende at samle på frimærker.

Forhistorien

Før frimærket blev opfundet, betalte man for afsendelsen ved aflevering af brevet til postbudet eller på postkontoret, men man kunne også vælge at lade modtageren betale. Prisen var afhængig af, hvor meget brevet vejede, og hvor langt det skulle befordres. Omkring 1840 kostede det ca. en dagløn for en arbejder at sende et brev.

Verdens første frimærke blev trykt i England og udkom den 6. maj 1840. Personen bag det var minister Rowland Hill. En historie fortæller, at han havde set en pige modtage et brev af et postbud, men efter at have kastet et blik på konvolutten ville pigen ikke betale for brevet. Bagefter spurgte han pigen, hvorfor hun ikke ville betale for brevet, hvortil hun svarede, at hendes kæreste havde sat et tegn uden på konvolutten. Tegnet betød, at han havde det godt, så hun behøvede ikke bruge penge på at modtage brevet.

Postvæsenet gik glip af mange penge, når modtagere nægtede at betale for modtagelsen af breve. Denne oplevelse gav Rowland Hill inspiration til frimærket. Et mærke, der kunne sættes på brevet og som viste, at der var betalt for forsendelsen.

Motivet på det første engelske frimærke var et billede af den engelske dronning Victoria på sort baggrund. Det blev kaldt: "One Penny Black". Bogstaverne i de nederste hjørner af frimærkerne var forskellige, alt efter hvor på frimærkearket det enkelte frimærke sad; det var en ekstra sikkerhedsforanstaltning.

På det engelske frimærke var landenavnet ikke angivet, da det kun var til indenrigs brug. På engelske frimærker angives landenavnet stadig ikke; i stedet vises altid en lille silhouet af den regerende monark. Det er kun England, der har lov til ikke at angive land. Denne ret har englænderne opnået som en anerkendelse af, at de var de første til at indføre frimærket. Den blev stadfæstet ved stiftelsen af Verdenspostforeningen (Union Postale Universielle) i 1874.

Hvad betyder "frimærke"

Ordet frimærke betyder, at brevet blev frigjort til befordring, altså at portoen var betalt. Når frimærket derefter blev stemplet, var det annulleret og kunne ikke bruges igen. Med frimærket blev også enhedsporto indført, dvs. at prisen blev den samme, uanset hvor langt brevet skulle transporteres inden for landets grænser.

Danmarks første

Danmarks første frimærke blev trykt i 1851 og blev udgivet den 1. april. Værdien var Fire R.B.S. (4 Rigs Bank Skilling). Det var portoen for et brev inden for rigets grænser uanset afstanden. Det var utakket, og mærkerne skulle klippes ud af arket. Mærket blev trykt i ark à 100 stk., og samlet blev der trykt 4 millioner eksemplarer af 4 R.B.S.. Perforeringen af frimærkearkene blev indført i 1863.

På det første danske frimærke var der et billede af en kongekrone, et scepter og et sværd, samt en laurbærkrans på rødbrun baggrund. Der står ikke Danmark på frimærket, da frimærket oprindeligt kun kunne bruges til indenrigs-post. "Danmark" ses først på frimærker efter 1875. Manden bag det første danske frimærke var generalpostdirektør Otto Greve Sophus Danneskjold-Samsøe. Frimærket blev tegnet og graveret af kgl. hofgravør Martinus William Ferslew, som også graverede pengesedler på den tid. Ferslew efterlod et lille visitkort på det første frimærke. Han graverede nemlig et lille F i frimærket. Det kan ses med lup under M'et i ordet FRIMÆRKE.

En måned senere, den 2. maj 1851, udkom et blåt 2 R.B.S. frimærke. Forsinkelsen skyldtes, at man ikke havde kapacitet til at trykke det samtidigt med 4 R.B.S. frimærket, som der var større efterspørgsel på end forventet. 2 R.B.S. var beregnet til lokale breve inden for Københavns volde. Sådanne breve blev udbragt med bude fra Fodpostkontoret. Frimærket blev derfor kaldt for Fodpostmærket.

På det danske frimærke valgte man ikke at sætte et portræt af kongen, da man fandt, at det ville være majestætsfornærmelse dels at stemple kongen i hovedet med et sort stempel og dels at slikke ham i nakken. Man tænkte også økonomisk, for ved ikke at sætte regentens portræt på frimærket, undgik man

at kassere allerede trykte frimærker ved regentskifte. Det manglende kongeportræt var altså også af sparehensyn. Det første frimærke med en dansk konges portræt udkom i 1904; den ære tilfaldt Christian IX.

Man kunne fortsat sende breve mod kontant betaling fra afsender eller modtager, men i så fald kostede brevet 6 R.B.S., i stedet for frimærkets 4 R.B.S. Det var for at gøre introduktionen af frimærket nemmere, at man tilbød en introduktionsrabat. Man fik også rabat, hvis man købte et helt ark til 100 R.B.S., for så skulle man kun betale 96 R.B.S. = 1 Rigsdaler. Frimærkets indførelse betød i praksis en væsentlig nedsættelse af porto, og efterfølgende oplevede postvæsenet en kraftig vækst i antallet af forsendelser.

Datidens møntenhed hed rigsbankdaler og rigsbankskilling. Den blev i 1854 ændret til daler og skillings rigsmønt, men 1 daler var fortsat 96 skilling. Den 1. januar 1875 ændredes møntfoden til kroner og øre, og ved omregningen blev 1 skilling sat til 2 øre. Da der går 100 øre på en krone, er det derfor mange i dag kalder en tokrone (= 200 øre) for en daler.

Læs mere i bogen: Kronerne og Korsene, dansk frimærkehistorie 1842 – 1932, af Christian Dahlerup Kock.

Sådan fremstilles frimærker

Danske frimærker fremstilles i syv forskellige formater. Motivet bestemmes af kunstnere/grafikere i samspil med Post Danmark. Det er en meget speciel opgave at designe i frimærkestørrelse. Ikke alle motiver egner sig lige godt, der er f.eks. ikke plads til små detaljer, og der ligger mange overvejelser bag. Desuden skal der være samspil mellem tekst og billede. Frimærkerne blev indtil 1932 trykt på et privat trykkeri, men herefter overtog postvæsenet trykningen af frimærkerne.

Stålstik

Ved stålstik graveres motivet på en stålplade i størrelsen 1:1, som kaldes en molette. At gravere et frimærke kan tage op til 50 arbejdstimer. Modermoletten kopieres via en reliefmolette over på en cylinder, som forkromes og bruges til at trykke det endelige frimærke. En cylinder kan indeholde det nødvendige antal kopier af modermoletten til - på en rotation - at kunne trykke tre ark à 20, 25, 40, 50 eller 100 mærker alt efter mærkernes størrelse.

Stålstik kan fremstilles i op til tre farver. Det sker ved at en gummivalse påfører cylinderen farve præcis der, hvor kunstneren har bestemt.

Selvom stålstik er en omstændelig trykmetode, holder Post Danmark fast ved den, da den er svær at efterligne. Der er således en høj grad af sikkerhed forbundet med ståltrykket, hvilket gjorde det muligt at gå væk fra vandmærket papir i 1933, som ellers havde været benyttet siden 1851.

Offsettryk

Med firefarvet offsettryk kan frimærket fremstilles i langt flere farver.

Dybtryk

Én farve er mulig – er specielt velegnet til metalliske farver såsom guld, sølv og kobber.

Post Danmarks nyeste frimærketrykkemaskine (M4 fra 1984) kan fremstille mærker i en kombination af alle tre trykmetoder i én og samme arbejdsgang. Det er hidtil kun sket på et prøvemærke, som blev fremstillet til Dansk Post- og Telegrafmuseum i 1994, og som fortsat kan købes på Post & Tele Museum.

Der er stor sikkerhed forbundet med trykning af frimærker. Maskinen er plomberet, og der føres nøje regnskab med, hvor mange frimærker der trykkes. Der føres løbende kontrol med kvaliteten af trykkene. Fejltryk bliver omhyggeligt destrueret.

Det kan man "læse" på et frimærke

Det er obligatorisk at oplyse navnet på det udstedende land samt en værdiangivelse på alle frimærker.

Særfrimærker indeholder i de fleste tilfælde oplysninger om motivet i form af personnavne, stednavne, anledning og/eller årstal. På frimærker fra Danmark kan man i de fleste tilfælde under mærkebilledet med bittesmå bogstaver se navnene på kunstnerne bag motiverne. Er frimærket trykt i stålstik, ses endvidere angivelserne "Del." og "Sc.". "Del." er en forkortelse for "delineavit", dvs. har udført tegningen, og "Sc." for "sculpsit", dvs. har stukket (graveret) frimærket.

Retningslinier for udgivelse

Post Danmark udgiver 20-25 nye frimærker hvert år, det foregår efter følgende retningslinier:

Dagligseriefrimærker

Lille, praktisk format med tydelig angivelse af værdi og nationalitet, udgives ved portostigning i store oplag, udgivet siden 1851. Serien omfatter Bølgelinie udgivet siden 1905, Lille rigsvåben udgivet siden 1946 og Dronningemærket udgivet siden 1974. Dronningemærket fornys ca. hvert 10. år med et nyt portræt.

Bølgemærket

I 1905 blev det første frimærke af bølgelinietypen trykt. På bølgemærket er nationalitet og værdiangivelse meget tydelig. Bølgerne symboliserer de tre bæltter: Storebælt, Lillebælt og Øresund. Løverne, hjerterne og kongekronen stammer fra det danske rigsvåben. Det er Danmarks ældste og verdens tredieældste frimærketype. Det overgås kun af det norske posthornsfrimærke, som blev trykt første gang 1872, og af Sudans Kamel-frimærke, som blev trykt første gang 1898, begge frimærker udkommer fortsat. Læs mere i Museums-Posten nr. 3 2005.

Særfrimærker/Mindemærker

Personers, bygningers, eller begivenheders jubilæum, runde årstal f.eks. 100, 200, 250, inden for kunst, kultur, natur, miljø og historie. Det er kun de kongelige, der kan komme på frimærker i levende live, ellers laves der kun mindemærker med afdøde personer. Der laves ikke danske frimærker med udenlandske personer, men udenlandske organisationer som f. eks. FN, Unesco kan ses på danske frimærker.

Særfrimærker udgives i serier på 2-5 frimærker, da det giver større sammenhæng i udgivelsen og en bredere beskrivelse af motivet eller det emne, der er valgt. Særfrimærker trykkes normalt i mindre oplag og sælges i begrænset periode. Udføres ofte i stort format. Udgivet siden 1912.

Velgørenhedsfrimærker

Frimærker der sælges til overpris f.eks. + 50øre. Post Danmark tillader normalt kun ét valgørenhedsmærke om året. Udgivet siden 1921.

Julemærker

Julemærket blev opfundet i Danmark i 1904 af postmester Einar Holbøll. Julemærket kan ikke bruges som et rigtigt frimærke, men som et pyntemærke. Overskuddet fra salget af julemærker går til julemærkehjemmene, hjem for syge børn. Det udgives ikke af Post Danmark, men af Julemærkefonden. Julemærket udkommer også som e-mærke, der kan hæftes på e-mail.

Frimærkesprog

Frimærkesprog er en gammel skik, hvor afsenderen sender en ekstra meddelelse til modtageren ved at placere frimærket på en bestemt plads og i en særlig vinkel. Læs mere i MuseumsPosten nr. 1 1998.

Den omvendte oval, et unikum

Et af Danmarks mest almindelige frimærker, det tofarvede 8 øres mærke, blev fremstillet i perioden 1875 -1902 og trykt i ikke mindre end 691 mio. eksemplarer. Det er det første mærke, hvor landenavnet "Danmark" er angivet.

Man kender kun ét eksemplar af "Den omvendte Oval", et mærke, hvor den indre ramme, den røde oval, er vendt på hovedet. At det ikke er hele frimærket, der vender på hovedet, er bevist ved et indgående studium af takningens udførelse. Læs mere MuseumsPosten nr. 2 2002.

Det utakkede frimærke fra Søllested

I 1906 skete det utænkelige, at et helt ark uperforerede frimærker kom i om-løb. Det havnede hos en stationsforstander i Søllested. Det kan undre, at arket ikke blev returneret til postvæsenets trykkeri for destruktion, men det blev det altså ikke. I stedet klippede stationsforstanderen arket i stykker og solgte frimærkerne. En trestribe, tre sammenhængende frimærker, noget af det mest sjældne man kan forestille sig, dukkede op i 1968. Museet erhvervede trestriben i 1971 for kr. 100.000,-. Hvad det er værd i dag, kan man kun gætte på. Læs mere i MuseumsPosten nr. 2 1995.

Verdens dyreste

Det hidtil dyreste frimærke, der er blevet handlet, er det svenske "Tre Skilling Banco" fra 1857. Det blev i 1996 solgt på auktion for ca. 14 mio. kr. Det blev ved en fejl trykt i en forkert farve. Det skulle have været grønt, men det blev gult.

Brevpostkassen/

Samtidig med de første frimærker blev postkassen indført. De hed ikke postkasser, men brevkasser. De var udført i træ og med påmalet tekst, hvor der stod, hvad de skulle bruges til. De holdt ikke længe, og brevene blev let beskadiget, når de blev taget ud.

Den røde postkasse blev indført i 1860, og siden har den ikke ændret sig meget. Bundtømning af postkasser blev indført sidst i 1870 efter tysk forbillede. Bundtømning fungerer ved, at en sæk føres ind under, hvorefter bunden udløses, og brevene falder ned i sækken. Bundtømningen sikrede, at brevene ikke "væltede ud over det hele", samt at de ikke blev våde i regnvejrr.

Postvæsenets fødsel

Christian IV udsendte den 24. december 1624 en "Forordning om Post-Budde". Den kaldes også postvæsenets fødselsattest. Der skulle oprettes 9 ruter rundt i riget. Den vigtigste var ruten: København – Hamburg. Her blev breve og pakker transporteret på hestevogn; på de øvrige ruter blev posten befordret af fodpostbude, som var billigere i drift end heste!

I København blev Danmarks første postkontor indrettet i det nyopførte Børsen. Her skulle postmesteren være til stede to timer hver dag. Af forordningen fremgår, at postmesteren skulle være en ædru og flittig mand, samt at han skulle hænge et skilt uden for døren med en hvidmalet hest og en blå rytter. Postbude, som vi kender dem i dag, fandtes ikke. Brevene blev ikke bragt til døren, de skulle afhentes på postkontoret, dog kunne man få brevet bragt ud mod at betale bærepengene.

Postvæsenets opgave var ikke kun at sende breve og pakker, men også aviser og dermed nyheder rundt i landet. Postvæsenet stod også for persontransport. Man rejste med posten.

Der havde tidligere været ideer fremme om at oprette et postvæsen, bl.a. under Christian II, ideer som ikke var blevet til noget. Måske fordi mængden af breve ikke var stor. København havde på Chr. IV's tid ca. 20.000 indbyggere, og i hele landet var der ca. 800.000 indbyggere. Før skoleloven i 1814 var det kun et fåtal af befolkningen, der kunne læse og skrive; omkring 5%.

Forslag til undervisningsforløb

Frimærker

1. Indsamling af frimærker
Se vores undervisningsforløb: "Tegn et frimærke" på www.ptt-museum.dk.
Frimærker kan klippes af konvolutter eller købes hos frimærkehandlere.
Det er en god idé at have mange at vælge imellem. Hver elev vælger f. eks. 20 frimærker.
2. Vask
Se vores undervisningsforløb: "Vaske frimærker" på www.ptt-museum.dk.
Frimærkerne kan frigøres fra konvolutterne ved at lægge dem i blød i lun-kent vand i nogle få minutter, hvorefter de forsigtigt kan tages af og læg-ges til tørre.
3. Sortering
Eleverne kan sortere deres frimærker efter lande, motiver eller farver.
4. Undersøgelse
Eleverne undersøger deres frimærker; i hvilken anledning er de udgivet, hvilken historie fortæller de.
5. Samtale
Eleverne kan "fremlægge" deres frimærker for klassen og fortælle frimær-kerens historie.
6. Memory
Prøv at samle 20-30 frimærker, de skal parvis være ens. Frimærkerne klistres på små kartonbrikker, og du har et postalt memory spil. Brikkerne kan evt. lamineres så holder de længere.

Verden på mærkerne

Verden på Mærkerne er et undervisningsmateriale, der henvender sig fra 2.kl. til 5.kl.. Det er produceret af Danmarks Filatelist Forbund og sponsoreret af Post Danmark Frimærker. Materialet indeholder bl. a. en video, der fortæller om fremstillingen af frimærker. Læs mere på www.verdenpaamaerkerne.dk.

Post & Tele Museum

Et besøg på Post & Tele Museum er en naturlig del af et undervisningsforløb, når det drejer sig om brevskrivning, post, frimærker eller kommunikation i det hele taget. Her kan eleverne tegne deres eget frimærke og høre om postvæ-senets historie fra 1624 til i dag. Læs mere om vores undervisningstilbud og gratis rundvisninger på www.ptt-museum.dk

Litteraturliste

Kronerne og Korsene

Dansk frimærkehistorie 1842 – 1932
Skrevet af Christian Dahlerup Kock
Udgivet af Midtjydsk Forlag, Silkeborg 1986

P&T's historie

Skrevet af Bent Blüdnikow m. fl.
Udgivet af Generaldirektoratet for Post- og Telegrafvæsenet 1993

I øverste højre hjørne – danske frimærker i 150 år.

Udgivet af Post Danmark 2001

Frimærket

Skrevet af Claus Ørsted.
Udgivet på Mallings 1994

MuseumsPosten er Post & Tele Museums blad. Her findes artikler med emner fra post- og telekommunikationens historie, om særudstillinger og om museets aktuelle tilbud. Bladet er velegnet til undervisningsbrug til lærere og til større elever, når de søger informationer om et bestemt emne. Tidligere udgaver og classesæt kan, i det omfang lager haves, rekvireres gratis ved henvendelse til Post & Tele Museum.

Links

www.verdenpaamaerkerne.dk

Siden udgives af Danmarks Filatelist Forbund

www.stamps.postdanmark.dk

Siden udgives af Post Danmark Frimærker

www.ptt-museum.dk

Siden udgives af Post & Tele Museum

www.norbyhus.dk

En privat side om frimærker og posthistorie, udgives af Toke Nørby

www.dphs.dk

Siden udgives af Dansk Posthistorisk Selskab